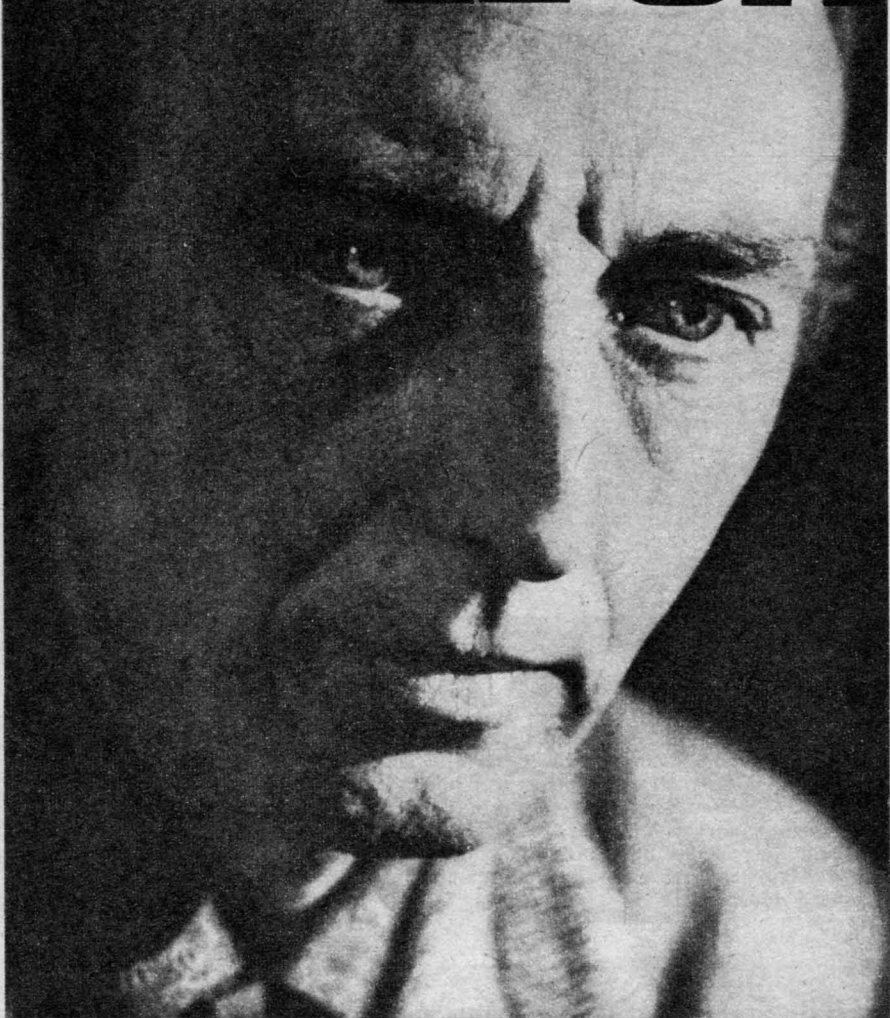

EL GAS BARTRA

per Pere CALDERS

VAIG veure l'Agustí, per primera vegada, a la Conselleria de Cultura de la Generalitat en plena guerra. Ell baixava l'escalinata i jo pujava: a mig camí, ens va presentar en Josep Janés i Olivé. Tot plegat es va enllestir de pressa, però a mi em va quedar la impressió d'una cara amb uns ulls blavíssims i d'una cabellera rossa que emmarcava uns trets plens de noblesa. Era un poeta que s'assemblava físicament a la seva poesia, cas raríssim, i que, com la seva obra, no es lliurava de seguida. Recordo que la seva presentació es va limitar a les formes més usuals de la cortesia. Després, ell i jo, hem rigut més d'una vegada evocant l'encontre d'aquells dos soldats fets a corre-cuita, en una època on no hi havia temps per a coqueteries castrenses. Es veu que ens vam fer un efecte mutu de malgirbament en l'equip, que cobria amb dificultats la nostra condició civil.

Amb l'Anna Murià ens havíem tractat sovint, de primer a l'Agrupació d'Escriptors Catalans, i després a França, al castell de Roissy-en-Brie. L'Anna havia d'ésser el pont de l'amistat entre l'Agustí i jo, i, com a compensació anticipada, el destí em reservava un paper deci-

siu en la vida d'ells dos. El comitè d'intellectuals francesos que mantingué l'estada de refugiats a Roissy-en-Brie, tenia fixat un nombre de places, cautament dividides en dos grups formats per artistes i escriptors: vint catalans i vint castellans per banda. Fins i tot teníem menjadors separats, però convíem força bé. Al jardí del castell ens barrejàvem i feiem conversa amistosa.

El pressupost del comitè francès devia tenir un límit, com tots, i no podia admetre cap més hoste fins que no es produís una vacant. En Francesc Trabal, el cap organitzador del grup català, estava preocupat per l'Agustí Bartra i feia gestions per a treure'l del camp de concentració. «Aquest noi em fa patir —deia sovint—. No estaré tranquil fins que el traguem del camp, i m'agradaria que vingúes aquí.» Però topava amb la restricció de la nòmina i calia esperar algun canvi que, mal m'està el dir-ho, vingué de part meua.

A França ens havien prohibit de treballar i es veu que jo en tenia ganes. Era jove i —torna amb freqüència aparellada— m'adornava el benefici de la irreflexió. Em passava al contrari d'un company que, quan les autoritats frontereres van comunicar-li la prohibició, es va quedar extasiat.

—T'hi fixes, tu? —deia—. Rigorosament prohibit de treballar! És el país que he somiat sempre. Em quedaré aquí.

Posteriorment, el seu projecte va anar de mal borràs i acabà plantant-se a Amèrica, on el treball és lliure i l'amic ha hagut de fer un ús intensiu d'aquesta conquesta humana.

Ja he dit que jo ho veia d'una altra manera. Vaig fer de seguida gestions per a anar a Mèxic. En aquelles circumstàncies, era més fàcil d'obtenir el permís que no pas decidir-se a afrontar l'aventura; el cas és que de Roissy-en-Brie havíem de sortir-ne tres companys, conjurats a embarcar-nos junts, però quan van arribar els permisos de l'ambaixada mexicana, es va encongir l'ànim dels altres dos, o diguem que —mentre esperaven— se'ls havien presentat possibilitats més atraïents.

La vacant que es produí, doncs, fou la meua. En Trabal es mobilitzà immediatament i, al cap de poques setmanes, l'Agustí Bartra ocupava el meu lloc al castell. Sempre he estat orgullós d'aquest fet, per tot de raons. A Roissy-en-Brie en Bartra i l'Anna, que fins aleshores només s'havien vist gairebé casualment i de passada, es van conèixer en tots els sentits bíblics i poètics. Formaren una parella molt important.

Va transcórrer molt de temps. A Mèxic m'arribaven cartes de l'Anna, al capdavant de les quals solien figurar-hi dues o tres ratlles de l'Agustí, més que res de salutació i formularis.

L'Anna explicava les vicissituds de la seva vida a França, les privacions que els imposava la guerra i com s'havia acabat l'organització d'ajut del castell de Roissy-en-Brie. El grup s'havia dispersat; alguns es van quedar al poble —entre ells, l'Agustí i l'Anna—, més o menys ben repartits i allotjats. Més aviat malament, perquè el país travessava un dels moments més difícils de la seva història. L'Anna, en les seves cartes, parlava del fred intensíssim, de la dificultat de trobar aliments, de la incertesa i de les temences d'uns dies terribles. L'Agustí, amb altres compatriotes, fou reclutat per a cavar unes trinxeres que eren l'esperança del municipi per a aturar la invasió alemanya. Però els alemanys —que ja és sabut que duïen pressa i triaven les grans rutetes de comunicació— ni se les van mirar, o bé van fer-ho després, quan gairebé com a turistes visitaven les curiositats de la terra ocupada.

Enmig d'aquest món desolat, reflectit en la correspondència de l'Anna, les paraules d'ella irradiaven la llum del seu amor tot just acabat de néixer. L'havien conquis-

tada l'home i el poeta. «L'Agustí sofreix molt —deia en una de les cartes—. Però no per tot el que explíco de penes materials, sinó perquè es fa retret (ens el fa, d'una manera implícita, a tots nosaltres) que la nostra sort és injustament millor que la dels companys que encara hi ha als camps de concentració. L'obsessionen els amics que va deixar allí.»

La vida se'ls va fer impossible a Europa. Mèxic, saturat de refugiats, ja no donava les facilitats del principi, i, un dia, l'Agustí i l'Anna van aconseguir que els integressin en una expedició destinada a Santo Domingo, on, després d'una estada breu, van passar a Cuba. Des d'allí, de república a república germanes, les gestions eren més fàcils. Finalment, van aconseguir el permís d'entrada a Mèxic.

Com que, per odiós que resulti, ens valem sovint de les comparacions per a il·lustrar les nostres converses, resulta que, per comparació, en el moment en què l'Agustí va arribar a Ciutat de Mèxic, jo era un home amb la situació resolta i ell i l'Anna venien amb els diners justos per a aguantar durant un mes. Tot molt relatiu, és clar, perquè la meua seguretat provenia d'una editorial que m'havia donat entrada en un equip de dibuixants que treballava en els gravats d'un diccionari enciclopèdic: retrats de personatges, dibuixos d'animals i plantes, monedes i escuts. La paga no arribava a un **peso** per treball (unes quatre pessetes o poc més al canvi d'aleshores), però calia fer vint mil dibuixos. Penso que la meua confiança en el futur procedia més d'aquesta quantitat enorme que no pas dels honoraris. Em devia passar com aquell comerciant del vell acudit, que ensenya un magatzem ple de milers i milers de caixes a un amic, i li diu: «Hi perdo una pesseta per cada caixa. Però com que en venc tantes!»

Ho dic perquè el dia en què, a Mèxic, vaig donar l'abraçada de benvinguda a l'Agustí, jo encara portava un vestit dels que repartien els serveis d'ajut als refugiats, producte de les recollides de roba usada entre donants filantròpics. La roba em grandejava de tota arreu. I l'Agustí duïa un vestit regalat, blanc de dalt a baix, molt propi —sobretot si són fets a mida— per a lluir la figura pels carrers de l'Havana, però insòlits i detonants a la capital de Mèxic. L'Agustí i jo ens havíem conegut a Barcelona mal disfressats de militars, i ens retrobàvem a Amèrica mal disfressats de civils.

Ara que, per les causes que he esmentat, jo era en aquells moments la part econòmicament més desenrotllada, i em vaig permetre el luxe de donar consells i d'exultar optimisme. Vaig assegurar a l'Agustí i a l'Anna que no tindrien problemes, temerària afirmació que encara em fa mal a la consciència. Ells dos, jo i molts d'altres, vam tenir problemes de tota mena. Ja de gran, he sabut que això passa a tothom. Però aleshores encara ho havia d'aprendre, assegurant-me'n jo mateix. En aquella edat, i en qüestions d'experiència, un hom no es fia de ningú.

L'Anna diu que l'Agustí i jo som tímids. Crec que el tímid soc jo i que ells només és reservat, li costa de lliurar-se al sentit d'amistat total que dona a la camaraderia. En

Bartra tracta poc o molt cordialment els coneguts, però l'amistat profunda només l'accepta quan l'ha vista sotmesa a moltes proves. «Amic» és un qualificatiu que no prodiga gaire.

El destí ens va brindar aquestes proves, i cal dir que nosaltres l'ajudàvem. A més del problemes diguem-ne normals, hem tingut els que ens hem buscat, a vegades fins i tot forçant la imaginació. Ell i jo, associats, hem estat publicistes en un país de grans agències de publicitat, moltes d'elles amb capital americà. Ens vam llançar a pit descobert a la competència, amb ganes de fer sang, en unes oficines que, a tot estirar, devien tenir cinc metres quadrats. Tot el volum del negoci va anar d'acord amb aquestes mides.

Més endavant, fórem industrials fusters, associats amb un tècnic, català i també refugiat, que no hi en-

El poeta Agustí Bartra

tenia gaire més que nosaltres. Un banc de l'avinguda Juárez, fascinat pel preu que vam cotitzar-li, ens encarregà una taula llarga, que havia d'ésser instal·lada al soterrani, al departament de caixes individuals de seguretat llogades a particulars. Erem feliços, ens volíem lluir. Ens havíem proposat de triomfar a base d'ésser puntuals, en un medi on aquesta formalitat no abunda, i en comptes d'adonar-nos que ens precipitàvem, ens vam pensar que ens espavilàvem. Teníem pressa d'acabar, a més, per la necessitat de cobrar, i enllestírem la taula en un temps rècord. El dia que sortí del taller, a bord d'un gran camió, ens vam emocionar. Feia goig de debò. El soci tècnic va dirigir la instal·lació, que era complicada, ja que

el damunt de la taula era dividit en compartiments de cristall bisellat, amb muntants metàl·lics. El client ho va aprovar, tots estàvem contents i visquérem una eufòria fugaç.

Al cap de tres dies la taula va explotar; la fusta era tendra, no li havíem donat el repòs necessari abans de treballar-la (els entesos ja saben de què va) i féu moviment, amb la força que tenen les coses de la naturalesa: la fusta estirà per una banda, el metall resistia en sentits oposats i finalment la taula s'obrí per uns quants llocs i els vidres es van trencar amb un gran estrèpit. Van sonar els senyals acústics d'alarma i la policia, esve-

Portada de l'extraordinari llibre d'Anna Murià

* COLÒNIA, TALC I
* SABÓ LÍQUID

Venuco

* EL
* PRIMER
* PLAER
* DEL
* NADÓ

rada, hi va córrer. Fou un cop de desgràcia que no matà el taller, però mai més no es va refer de l'empiocament.

Sort que els somnis ens acorrallaven i la feina era triar els més urgents. Amb en Bartra ens vam convertir en editors d'una revista, «Lletres», que havia de sortir mensualment. És bo d'avisar que aquesta empresa, com l'agència de publicitat, com el negoci de la fusteria, comptava tan sols amb la promesa divina: si el Senyor proveïa per als ocells i les plantes, per què havíem de dubtar nosaltres? A part d'algunes col·laboracions d'amics identificats amb la idea, ens ho fèiem tot nosaltres dos. Sobretot, la feina més pesada requeia damunt d'en Bartra, que és més abnegat que no pas jo. Reunírem un centenar de protectors, de diverses categories: alguns pagaven una quota superior al preu de la revista —que valia un peso—, però la majoria no s'extralimitava, i, encara, a condició de rebre la publicació a domicili. En Bartra, carregat amb el paquet d'exemplars, feia el recorregut periòdicament, i recollia més d'una experiència dolorosa. Ens havíem fet el propòsit, obligat en casos així, de publicar «Lletres» amb regularitat, assegurant la publicació mensual. Però, de tant en tant, fallàvem dates.

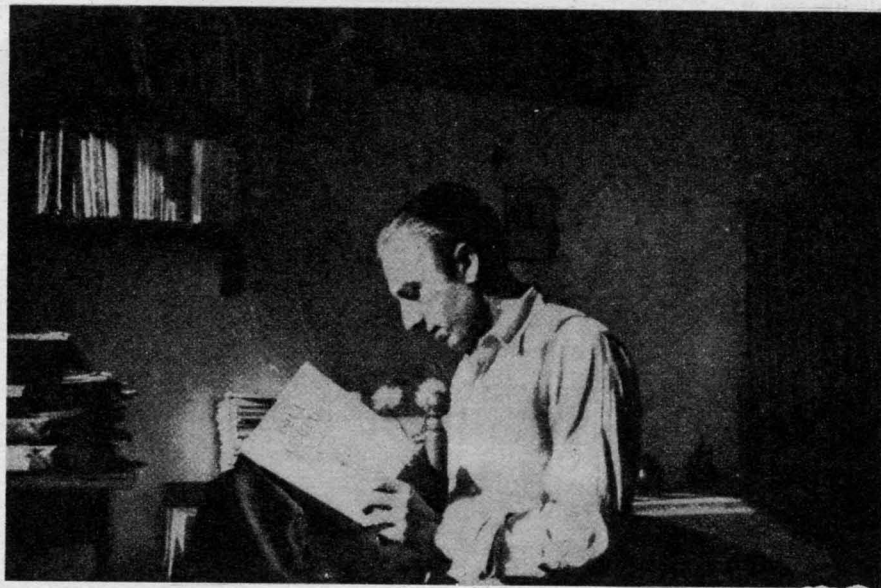
En una ocasió, en Bartra va trucar a la porta d'un dels subscriptors. La revista feia uns dos mesos que no havia sortit; l'obrí l'interessat en persona, que en veure que en Bartra li allargava el número amb la tinta encara fresca, exclamà:

—Una altra vegada!

Repeteixo que, al canvi d'aquell temps, un peso mexicà valia poc

més de quatre pessetes. No vam trigar a descobrir que la composició, el paper i el tiratge costaven gairebé el doble.

Tot això és purament anecdòtic. Si ho transcriu ara, és perquè algú ha acusat en Bartra d'egolatria. Algú que no el coneix i que ni tan sols no ha provat d'aproximar-se a ell o a la seva obra. En Bartra és un dels homes que conec més capaços de lliurar-se amb desinterès i passió a allò que considera just i necessari.

En la cambra de terrat, a la ciutat de Mèxic (1942)

Vaig entrar en contacte amb la seva poesia en una època particularment complicada de la meua vida. En Bartra i l'Anna vivien en una habitació de terrat, a l'avinguda Juárez de la capital mexicana. Era en un edifici per a gent de classe mitjana arreglada i cada pis comptava amb una cambra per a la minyona, a la zona dels estenedors i dels safareigs. Però l'amo de la casa va descobrir que era negoci llogar aquelles cambres, i aprofitava qualsevol canvi d'estadants per a eliminar del contracte la peça destinada a la minyona. Els refugiats érem uns bons aspirants a llogater i molts hi anaren a parar, en aquell i en altres immobles en condicions semblants.

D'aquella habitació petita, pensada per a contenir poca cosa més que un llit, unes cadires i un armari, l'Agustí i l'Anna en van fer una llar acollidora. Era gairebé un miracle d'enginy i de bon gust, i, sobretot, el triomf d'una mena d'alegria de viure. La parella es complaïa a rebre-hi els amics, a convidar-los a sopar o a dinar, i no sé com s'ho arreglaven, però hi cabíem i s'hi estava bé. Era un plaer tractar-los i participar d'aquell petit univers màgic.

Un dia, l'Agustí em digué que una de les cambres era per llogar, i com que jo, com he dit, travessava una crisi de moltes facetes, morals i materials, vaig traslladar-m'hi. Fou el començament d'unes mesos memorables.

Aleshores vaig conèixer de prop l'apassionada vocació d'en Bartra, la fermesa increïble d'un home que ha organitzat la seva vida prenent-ne com a eix la seva poesia. L'he vist treballar amb un foc interior constant i convertir en marginal tot allò que no forma part de la seva feina creadora.

Els vespres, ens reuníem a casa d'ell i em llegia fragments de la seva obra, la més recent, les ratlles que acabava d'escriure. Guardava els fulls en unes carpetes amorosament ordenades, plenes d'ambiciosos projectes. Vaig descobrir llavors la profunditat que només havia in-

tuït i fins a quin punt és cert el sofriment, barrejat amb una estranya alegria, de la seva greu, seriosa i apassionada actitud d'escriptor. Jo crec que es passava els dies i les nits escrivint, unes quantes hores amb la ploma a les mans i la resta donant forma a la veu, a la música i a les idees que sorgien del seu riquíssim món interior. Vaig veure més clar que, tot complint, en totes les aventures que he conatat sobre el nostre estil d'intentar la conquesta d'Amèrica, publicistes

reaccions, però mai la indiferència.

Louis Bayle, el seu traductor francès, ha escrit parlant d'en Bartra: «Poeta de quatre elements. De la unitat. El foc, l'aigua, la terra, el cel. La terra feta aigua, la roca feta llavor, la mort nodrint la vida, la vida en l'infinit del present i de l'esdevenidor. Poeta de l'esperança a través de les cruels realitats, poeta universal en la seva llatinitat transcendent i, per tant, poeta de les veritats fonamentals. Més que cap altre, conscient del poder del verb, de les paraules que "donaran existència alada" a les imatges».

Agustí Bartra ha obtingut tres beques de la Fundació Guggenheim, cas tan rar que, ell tot sol, ja mereixeria l'atenció de la nostra gent ocupada a universalitzar les nostres raons i els nostres plets. L'obra d'en Bartra, que és estimada fora d'aquí, és poc coneguda a Catalunya. Per què? ¿Som tan rics de valors com els antics grecs que podem continuar repartint ostres sense por de malgastar-nos el patrimoni espiritual?

A Mèxic no m'ho acabava de creure i aquí no ho entenc. Sobre aquest punt, en Bartra i jo havíem discutit moltes vegades. Ell, si no ressentit —això no li plauria— es mostrava dolgut, i jo deia que exagerava, que el país és fidel als seus escriptors i als seus artistes, i que molts dels silencis eren imposats. Ara ja no n'estic tan segur. Entre l'Agustí i jo el plet es va resoldre amb una aposta: jo m'emportaria la versió catalana de *Quetzalcoatl* i trobaria editor a Barcelona. Ell m'assegurà que la feina seria meua, i ha guanyat l'aposta: no he trobat editor. El refús ha vingut sempre amb una excusa de molt de pes, la crisi de la poesia, o, amb més exactitud, la crisi de lectors de poesia. Confesso la derrota i demano que en Bartra em perdoni l'error i, si pot i cal, que excusi els possibles lectors afectats de crisi poètica.

Estic segur —tant i per tants motius!— de l'existència d'en Bartra. Això li ho havia dit a ell moltes vegades i trobo oportú d'afegir-hi ara que el problema és més aviat del sentit que sapiguem donar al concepte d'existir nosaltres.

L'actualitat és una deessa constant i totes aquestes reflexions, si no suggerides —perquè no he deixat mai de fer-me-les—, vénen a tomb per l'aparició d'un llibre originalíssim, impregnat d'un coratge que ha de causar sorpresa: *La crònica d'Agustí Bartra* (*), escrit per Anna Muria. No és un llibre imparcial (l'autora declara amb urc i tendresa alhora que no vol ni podria ésser-ho), ni despassionat, perquè hi ha en tot ell l'abrandament amorós d'una companya que ha compartit amb valentia i abnegació la vida del poeta. El llibre, a part del seu valor literari, és un document de primer ordre, el testimoniatge d'una època i d'un home vistos per una escriptora excel·lent. Tot és història.

El prefaci d'Antoni Ribera és una contribució decisiva a posar damunt la taula això que ja es pot anomenar, entre nosaltres, «el cas Bartra». Una obra de tanta magnitud com la del nostre poeta pot suscitar grans admiracions i grans hostilitats. Això ja forma part del joc. El que hom no pot fer és ignorar-la, o pensar-se que hi ha silencis tan importants que desintegren homes i obies només amb el fet de caillar.

(*) Editorial Martínez Roca, Barcelona 1967

(Clima artificial
Baviera)

CADA DIA

6'15 i 11

«COMPANYIA VODEVIL»

presenta

MARTA PADOVAN

amb LLUIS NONELL,
LLUIS TORNER,
ELISENDA RIBAS
I SALVADOR VIVES

El triomf de l'alegria, la
joventut i l'optimisme

**UN COP A
LA SETMANA...!**

de RAFAEL RICHART

Traducció

ENRIC CASAMITJANA

TRIOMFALMENT
CAP A LES 200
REPRESENTACIONS